

FACULTADE DE FILOLOXÍA
DEPARTAMENTO DE FILOLOXÍA GALEGA

Fonética e Fonoloxía Históricas do Galego

Ramón Mariño Paz

GUÍA DOCENTE E MATERIAL DIDÁCTICO
2011/2012

FACULTADE DE FILOLOXÍA. DEPARTAMENTO DE FILOLOXÍA GALEGA

AUTORES: Ramón Mariño Paz

Edición electrónica. 2011

ADVERTENCIA LEGAL: Reservados todos os dereitos. Queda prohibida a duplicación total ou parcial desta obra, en calquera forma ou por calquera medio (electrónico, mecánico, gravación, fotocopia ou outros) sen consentimento expreso por escrito dos autores.

1. DESCRICIÓN DA MATERIA

Nome da materia: Fonética e fonoloxía históricas do galego

Código: G5051322

Tipo: Obrigatoria

Titulación: Grao en Lingua e Literatura Galegas

Curso: 3º

Cuadrimestre: 1º

Créditos: 6 ECTS

Lingua en que se imparte: galego

Profesores: Ramón Mariño Paz (ramon.marino.paz@usc.es) (despacho 215)

Titorías: martes (11-13 h., 18-19 h.) e mércores (11-13 h., 17-18 h.) .

Sentido da materia na titulación: A materia de *Fonética e fonoloxía históricas do galego* é unha das catro que compoñen o módulo de *Variación, cambio lingüístico e metodoloxía* (24 ECTS), que por súa vez forma parte do Maior en *Lingua e Literatura Galegas*. Se un dos obxectivos deste Maior é que os alumnos adquiren unha completa formación en todo o tocante ao coñecemento da estrutura da lingua galega, das súas variedades históricas, xeográficas, sociais e contextuais e do seu status sociolingüístico, unha das metas que se persegue co módulo de *Variación, cambio lingüístico e metodoloxía* é a de que os estudantes cheguen a coñecer as liñas mestras do proceso de transformación que conduciu desde o latín vulgar galaico ata o galego moderno, e isto tanto no plano fonético e fonolóxico coma no morfolóxico e no sintáctico. Xa que logo, coa materia de *Fonética e fonoloxía históricas do galego* preténdese, en primeiro lugar, que os alumnos adquiren algúns coñecementos básicos sobre a mudanza lingüística e sobre o latín vulgar para que, a partir deles, poidan estudar o proceso constitutivo do sistema fonolóxico do galego medieval e, posteriormente, as mudanzas que conduciron desde o sistema do galego medieval ata o do galego moderno. En cada unha destas fases históricas farase unha aproximación á variación lingüística coetánea. No desenvolvemento das actividades docentes desta materia presupóñense os coñecementos impartidos en *Historia da lingua galega*.

2. OBXECTIVOS DA MATERIA

No marco dos obxectivos xerais do módulo de formación e do grao en que se integra, o obxectivo principal que se persegue coa materia de *Fonética e fonoloxía históricas do galego* é que o alumno coñeza as liñas mestras do proceso de

transformación que conduce desde o sistema fonolóxico do latín ata o sistema fonolóxico do galego medieval e, posteriormente, desde o sistema medieval ata o moderno. Esta aprendizaxe realizarase sobre a base da previa adquisición dalgúns coñecementos básicos sobre o cambio lingüístico, a lingüística histórica e o latín vulgar.

Como obxectivo práctico perséguese que os alumnos sexan capaces de distinguir as características gráficas e fonéticas de textos galegos de diferentes épocas, conectándoas de maneira crítica cos contidos de sociolingüística histórica adquiridos na materia de *Historia da lingua galega*.

3. COMPETENCIAS

- Coñecer os principios do estudo do cambio lingüístico e algunhas nocións fundamentais en lingüística histórica.
- Coñecer unha tipoloxía básica das mudanzas fonéticas.
- Coñecer algunhas nocións elementais sobre o latín vulgar: concepto, fontes de estudo, trazos máis sobranceiros.
- Coñecer as principais mudanzas fonéticas e fonolóxicas que conducen desde o latín ata o galego medieval e desde o galego medieval ata o galego moderno.
- Identificar nun texto as características gráficas e fonéticas que axudan a situalo na historia da lingua galega.

4. CONTIDOS

4.1. Programa das sesións expositivas (30 horas)

1. Variación e cambio lingüístico

1.1. As dimensións da variación lingüística e a covariación

1.2. O cambio nas linguas e o seu estudo

1.2.1. Aproximación intuitiva ao cambio

1.2.2. As fases do cambio: innovación e difusión

1.2.3. Motivacións para a xeración de innovacións lingüísticas

1.2.4. Tipoloxía básica dos cambios fonéticos

1.2.5. Fontes de estudo

2. Latín vulgar: concepto, fontes de estudo e características fonéticas básicas

3. Voces patrimoniais, cultas e semicultas

4. Formación do sistema fonolóxico do galego medieval

4.0. O sistema gráfico medieval

4.1. Vocalismo

4.1.1. O sistema vocálico latino

4.1.2. Vocalismo tónico

4.1.3. Vocalismo átono

4.1.4. Vogais nasais

4.1.5. Os hiatos

4.1.6. Os ditongos

4.2. Consonantismo

4.2.1. Panorámica xeral da evolución do consonantismo

4.2.2. Evolución das consoantes non agrupadas

4.2.3. Evolución dos grupos formados por consoante e semiconsoante

4.2.4. Evolución dos grupos consonánticos

5. Do sistema fonolóxico do galego medieval ao do galego moderno

5.1. Cuestións gráficas

5.2. Vocalismo

5.3. Consonantismo

4.2. Programa das sesións interactivas (15 horas)

1. Presentación da materia (12 de setembro)

Variación e cambio lingüístico

2. Tipoloxía básica dos cambios fonéticos (teoría) (19 de setembro).

3. Tipoloxía básica dos cambios fonéticos (práctica) (26 de setembro). Para esta práctica os alumnos traerán respondido por escrito o exercicio que o profesor lles asignará previamente.

4. Lectura e comentario de Paul M. Lloyd (1993): “Cambio fonético y leyes fonéticas”, in *Del latín al español*. Madrid: Gredos, pp. 1-5 (3 de outubro). Será realizada polo profesor.

Latín vulgar: concepto, fontes de estudo e características fonéticas básicas

5. O *Appendix Probi*. Comentario fonético a cargo do profesor. Léase en Ivo Castro (1991): *Curso de historia da lingua portuguesa*. [Colaboración de: Rita Marquilhas e J. León Acosta]. Lisboa: Universidade Aberta, pp. 91-93 (10 de outubro).

Formación do sistema fonolóxico do galego medieval

6. O sistema gráfico medieval (teoría) (17 de outubro).
7. Comentario gráfico e fonolóxico dun documento notarial de 1231 a cargo do profesor. Léase en J. A. Souto Cabo (2008): *Documentos galego-portugueses dos séculos XII e XIII*. Monografía 5 da *Revista Galega de Filoloxía*. Universidade da Coruña, pp. 51-54 (24 de outubro).
8. Comentario gráfico e fonolóxico do capítulo 3 da *Crónica Xeral Galega* (1295-1312) a cargo do profesor. Léase en R. Lorenzo (1975/1977): *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*. 2 vols. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijoo”, vol. 1, pp. 6-8 (31 de outubro).
9. Comentario gráfico e fonolóxico das liñas 1-26 do capítulo 177 da *Crónica Xeral Galega* (1295-1312). Os alumnos deberán traelo por escrito e entregaranllo ao profesor o día que teña lugar esta clase interactiva. Para o comentario utilizaranse como modelos os realizados previamente nas clases interactivas 7 e 8: deberase facer, por tanto, unha descrición das representacións gráficas das vogais /i/ e /u/ (indicando os casos de <u> e <v> con valor consonántico), das consoantes palatais (nasal, lateral e fricativas), das fricativas ápticoalveolares e das africadas predorsodentoalveolares do texto; tamén se indicarán os valores do til de nasalidade no texto analizado. O texto que se debe comentar encóntrase en R. Lorenzo (1975/1977): *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*. 2 vols. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijoo”, vol. 1, pp. 307-308 (7 de novembro).
10. Análise gráfica das liñas 12-22 do capítulo 75 da *Crónica Xeral Galega* (1295-1312) e estudo da transformación fonética dalgunhas voces entre o latín e o galego medieval. Este exercicio será realizado polo profesor na aula. O texto encóntrase en R. Lorenzo (1975/1977): *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*. 2 vols. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijoo”, vol. 1, pp. 111-112 (14 de novembro).

Do sistema fonolóxico do galego medieval ao do galego moderno

- 11 e 12. Comentario gráfico e fonolóxico do romance de María Francisca de Isla ao cura de Fruíme (ca. 1774-1777). Será realizado polo profesor. Léase en R. Mariño Paz (2007): “Edición e estudo lingüístico do romance de María

Francisca de Isla y Losada ao cura de Fruíme (ca. 1774-1777)”, *Revista Galega de Filoloxía* 8, pp. 57-98 (21 e 28 de novembro).

- 12 e 13. Comentario gráfico e fonolóxico da obra en galego de Antonio Benito Fandiño (1779-ca. 1834). A obra en galego de Fandiño pódese ler en R. Mariño Paz / X. R. Barreiro Fernández / R. Aneiros Díaz (2008): *Papés d’emprenta condenada. A escrita galega entre 1797 e 1846 (I)*. Edición dos textos, fichas introdutorias e notas de Ramón Mariño Paz. Notas histórico-biográficas de X. R. Barreiro Fernández. Coordinadora da edición: Rosa Aneiros Díaz. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Na USC virtual ofrécese o PDF d’A *Casamenteira* (Ourense, 1849) (28 de novembro e 12 de decembro).
14. Análise gráfica das liñas 1-12 do capítulo 197 da *Crónica Xeral Galega* (1295-1312) e estudo da transformación fonética dalgunhas voces entre o latín e o galego moderno. Os alumnos deberán traelo por escrito e entregaranllo ao profesor o día que teña lugar esta clase interactiva. Para o comentario utilizaranse como modelo o realizado previamente na clase interactiva 9. O texto que se debe comentar atópase en R. Lorenzo (1975/1977): *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*. 2 vols. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijoo”, vol. 1, p. 335 (19 de decembro).

5. BIBLIOGRAFÍA

1. *A lingüística histórica e o cambio lingüístico*

Aitchinson, J. (1993): *El cambio en las lenguas: ¿progreso o decadencia?* Barcelona: Ariel.

Bynon, Th. (1981): *Lingüística histórica*. Madrid: Gredos.

Labov, W. (1994/2001): *Principles of Linguistic Change*. 2 vols [Volume 1: *Internal Factors*, 1994; Volume 2: *Social Factors*, 2001]. Oxford UK and Cambridge USA: Blackwell.

Penny, R. (2004): *Variación y cambio en español*. Madrid: Gredos.

Wardhaugh, R. (1992): *Introducción á sociolingüística*. Universidade de Santiago de Compostela, caps. 6, 7 e 8.

2. *Historias da lingua*

Castro, I. (2006): *Introdução à História do Português*. 2ª ed. Lisboa: Edições Colibri.

Mariño Paz, R. (1998): *Historia da lingua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.

Mariño Paz, R. (2008): *Historia de la lengua gallega*. München: Lincom.

- Monteagudo, H. (1999): *Historia social da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Teysier, P. (1980): *Histoire de la langue portugaise*. Paris: PUF. Trad. ao portugués: *História da Língua Portuguesa*. Lisboa: Sá da Costa Editora, 1982.

3. Lingüística histórica galega e portuguesa

- García de Diego, V. (1909): *Elementos de gramática histórica gallega (Fonética-Morfología)*. Burgos: Hijos de Santiago Rodríguez. Ed. facsímil: Anexo 23 de *Verba*. Universidade de Santiago de Compostela, 1984.
- Ferreiro, M. (1995): *Gramática histórica galega*. Santiago de Compostela: Laivento.
- Ferreiro, M. (1997): *Gramática histórica galega. II. Lexicoloxía*. Santiago de Compostela: Laivento.
- Huber, J. (1933): *Altportugiesisches Elementarbuch*. Heidelberg: Carl Winter. Trad. ao portugués: *Gramática do português antigo*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 1986.
- Lloyd, P. M. (1993): *Del latín al español. I. Fonología y morfología históricas de la lengua española*. Madrid: Gredos.
- Lorenzo, R. (1992): “Algunhas consideracións sobre a evolución do sistema consonántico do galego medieval ó moderno”, in J. Kabatek / A. Schönberger (Hrsg.): *Sprache, Literatur und Kultur Galiciens. Akten des 2. gemeinsamen Kolloquiums der deutschsprachigen Lusitanistik un Katalanistik (Berlin, 10.-12. September 1992)*. Lusitanischer Teil, Bd. 1. Frankfurt am Main: TFM / Domus Editoria Europaea, 1993, pp. 13-26 [Sobre o problema das relacións entre oclusiva bilabial sonora, fricativa bilabial sonora e fricativa labiodental sonora e sobre a evolución do subsistema de sibilantes].
- Lorenzo, R. (1993): “Algunhas consideracións sobre a evolución do vocalismo galego e portugués”, in *Actas do VIII Encontro da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa: APL, pp. 9-26 [Sobre os ditongos *ei, ou, oi/ui* e o hiato *eo/ea*].
- Lorenzo, R. (1995): “La koiné gallega”, in G. Holtus / M. Metzeltin / Ch. Schmitt (eds.): *Lexikon der Romanistischen Linguistik*. Tübingen: Max Niemeyer, vol. 2, 2, pp. 649-679.
- M[ariño] P[az], R. / X. V[arela] B[arreiro] (2000): “Historia da lingua galega”, in *Apéndice da Gran Enciclopedia Gallega*, tomo XXXIV, pp. 213-238.
- Mariño Paz, R. (2003): *O idioma galego no limiar da súa renacementa. Estudo lingüístico de textos pregaleguistas*. Monografía 2 de la *Revista Galega de Filoloxía*. Universidade da Coruña.

- Nunes, J. J. (1919): *Compêndio de Gramática Histórica Portuguesa*. Lisboa: Livraria Clássica Editora; 1989⁹.
- Vidal Figueiroa, T. (1997): “Estructuras fonéticas de tres dialectos de Vigo”, *Verba* 24, pp. 313-332.
- Williams, E. B. (1938): *From Latin to Portuguese. Historical Phonology and Morphology of the Portuguese Language*. Philadelphia/London: Oxford University Press. Trad. ao portugués: *Do Latim ao Português*. Rio de Janeiro: Tempo Brasileiro, 1961; 1975³.

4. Edicións e estudos de textos galegos medievais e modernos

- Afonso X, O Sábio (1959-1972): *Cantigas de Santa Maria*. Editadas por Walter Mettmann. 4 vols. Coimbra: Acta Universitatis Conimbrigensis. Reimpr: Vigo: Xerais, 1981, 2 vols., con “Limiar” de Ramón Lorenzo.
- Lorenzo, R. (1975/1977): *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*. 2 vols. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijoo”.
- Lorenzo, R. (1985): *Crónica Troiana*. Introducción e texto. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa.
- Maia, C. de Azevedo (1986): *História do galego-português. Estado lingüístico da Galiza e do Noroeste de Portugal do século XIII ao século XVI (com referências à situação do galego moderno)*. Coimbra: I.N.I.C.
- Mariño Paz, R. (2007): “Edición e estudo lingüístico do romance de María Francisca de Isla y Losada ao cura de Fruíme (ca. 1774-1777)”, *Revista Galega de Filoloxía* 8, pp. 57-98.
- Mariño Paz, R. / X. R. Barreiro Fernández / R. Aneiros Díaz (2008): *Papés d’emprenta condenada. A escrita galega entre 1797 e 1846 (I)*. Edición dos textos, fichas introdutorias e notas de Ramón Mariño Paz. Notas histórico-biográficas de X. R. Barreiro Fernández. Coordinadora da edición: Rosa Aneiros Díaz. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Sarmiento, Fr. M. (1995): *Coloquio de vinte e catro galegos rústicos*. Edición de Ramón Mariño Paz. [Santiago de Compostela]: Consello da Cultura Galega.

5. Dialectoloxía e cartografía lingüística

- Cintra, L. F. Lindley (1983): *Estudos de Dialectologia Portuguesa*. Lisboa: Sá da Costa.
- Fernández Rei, F. (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Xerais.

Fernández Rei, F. / C. Hermida Gulías (eds.) (1996): *A nosa fala. Bloques e áreas lingüísticas do galego*. [Santiago de Compostela]: Consello da Cultura Galega. [Dispoñible en <http://www.consellodacultura.org/arquivos/asg/anosafala.php>].

Instituto da Lingua Galega (1990): *Atlas lingüístico galego*. Vol. 1: *Morfoloxía verbal*. 2 vols. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa.

Instituto da Lingua Galega (1995): *Atlas lingüístico galego*. Vol. 2: *Morfoloxía non verbal*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa.

Instituto da Lingua Galega (1999): *Atlas lingüístico galego*. Vol. 3: *Fonética*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa.

6. Lingüística románica e latín vulgar

Herman, J. (1997): *El latín vulgar*. Barcelona: Ariel.

Lausberg, H. (1956-1962): *Romanische Sprachwissenschaft*. Berlin: W. de Gruyter. Trad. ao portugués: *Linguística românica*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 1974.

Neto, S. da Silva (1957): *História do latim vulgar*. Rio de Janeiro: Livraria Acadêmica; reed.: Rio de Janeiro: Ao Livro Técnico, 1977.

Tagliavini, C. (1949): *Le origini delle lingue neolatine*. Bologna: Casa Editrice Prof. Riccardo Patron; 1969⁵.

Väänänen, V. (1963): *Introduction au latin vulgaire*. Paris: Klincksieck; 1981³. Trad. ao castelán: *Introducción al latín vulgar*. Madrid: Gredos, 1971; 1985².

Vidos, B. E. (1956): *Handboek tot de romaanse taalkunde*. Malmberg: Saltertogenbosch. Traducción española da edición italiana de 1959: *Manual de Lingüística Románica*. Madrid: Aguilar, 1963; 1977².

7. Dicionarios etimolóxicos

Corominas, J. / J. A. Pascual (1987/1989/1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispano*. 6 vols. Madrid: Gredos [vol. 1: 1987; vols. 2, 3, 4: 1989; vols. 5, 6: 1991].

Cunha, A. Geraldo da (1994): *Dicionário Etimológico Nova Fronteira da Língua Portuguesa*. 2ª ed. revista e acrescida de um suplemento. Rio de Janeiro: Nova Fronteira; 1ª ed.: 1982.

8. Recursos en rede

García Gondar, F. (dir.): *Bibliografía informatizada da lingua galega*. Santiago de Compostela: Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias Ramón Piñeiro (<http://www.cirp.es/biblio0.html>).

González Seoane, E. X. (2006): *Dicionario de dicionarios do galego medieval*. Anexo de *Verba (Anuario Galego de Filoloxía)*. Universidade de Santiago de Compostela. [Dispoñible en <http://sli.uvigo.es/DDGM/>]

TILG: A. Santamarina (dir.) (2003): *Tesouro Informatizado da Lingua Galega*. Instituto da Lingua Galega – Universidade de Santiago de Compostela (<http://www.ti.usc.es/TILG/>).

TMILG: X. Varela Barreiro (dir.) (2004): *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*. Instituto da Lingua Galega / Xunta de Galicia / Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades (<http://ilg.usc.es/tmilg/>).

6. METODOLOXÍA DA ENSINANZA

Especifícanse a seguir as metodoloxías que se seguirán en cada un dos tres tipos de actividades presenciais que están programadas.

6.1. Sesións expositivas

Nestas sesións o profesor impartirá os coñecementos teóricos e metodolóxicos que os alumnos deberán aprender nesta materia. As exposicións acompañaranse regularmente do comentario de textos e documentos de cronoloxía e natureza diversa.

6.2. Sesións interactivas

Nestas sesións traballaranse de maneira aplicada algúns dos contidos do programa que son especialmente relevantes. Nas primeiras sesións abordaranse teórica e practicamente algúns contidos integrados na sección de *Variación e cambio lingüístico* e na de *Latín vulgar: concepto, fontes de estudo e características fonéticas básicas*. Da sexta sesión en diante as clases interactivas dedicaranse á análise gráfica e fonolóxica de textos medievais e posmedievais, intercalando dous exercicios (10 e 14) en que tamén se analizarán as transformacións fonéticas experimentadas por palabras concretas.

Os alumnos terán que realizar tres exercicios que entregarán nas sesións 3 (26 de setembro), 9 (7 de novembro) e 14 (19 de decembro). Sobre os contidos destes exercicios, ademais da información dispoñible na sección 4.2 desta guía docente, daranse indicacións e ofreceranse materiais tanto na aula coma na USC virtual.

Estas clases interactivas serán dirixidas polo profesor, mais contarase sempre coa participación dos estudantes, que será obxecto de avaliación.

6.3. Titorías programadas

Estas titorías dedicaranse á orientación dos traballos que os alumnos deben presentar ao profesor e á resolución de dúbidas. De ser o caso, dedicaranse tamén a exercicios de lectura de textos de diferentes épocas e á resolución de dúbidas sobre os contidos da materia.

7. Avaliación

Para o cálculo da nota final adoptaranse os seguintes criterios:

1. O exame, fixado oficialmente para o día 23 de xaneiro de 2012, valerá o 60% da nota final.
2. Os tres exercicios que se deberán preparar para as clases interactivas 3, 9 e 14 supoñerán o 30% da nota final (10% cada un). Deberanse repetir aqueles traballos en que a nota obtida fose 4 ou menos de 4. A data límite para a entrega dos traballos repetidos será a do día do exame, é dicir, o 23 de xaneiro de 2012. Voluntariamente, tamén se poderán repetir os traballos nos que se teña unha cualificación inferior a 5.
3. A participación do alumno na aula supoñerá o 10% da nota.

Deberase alcanzar un mínimo de 4,5 puntos tanto no exame coma no conxunto dos tres exercicios prácticos. A media xeral terá que ser, como mínimo, de 5.

Os alumnos que teñan que presentarse ao exame do 4 de xullo de 2012 repetirán aqueles exercicios prácticos en que non alcanzasen un mínimo de 4,5 puntos e entregaranos o mesmo día do exame.

Dado que os alumnos que cursan o Grao en Lingua e Literatura Galegas deben conseguir un perfecto dominio oral e escrito do idioma galego, nos traballos e exames penalizaranse as faltas de ortografía e os erros gramaticais, léxicos, etc. que se cometan. Tamén se penalizarán as incorreccións da expresión oral que se observen nas distintas intervencións que os alumnos fagan na aula.

8. Planificación das actividades

SETEMBRO	OUTUBRO	NOVEMBRO	DECEMBRO	XANEIRO	XULLO
12	3	2	12	9	
Sesión interactiva 1	Sesión interactiva 4	Sesión expositiva:	Sesión interactiva 13	Sesión interactiva	

		tema 4		15	
13	4	7	13	10	
Sesión expositiva: tema 1	Sesión expositiva: tema 2	Sesión interactiva 9	Sesión expositiva: tema 4	Sesión expositiva: tema 5	
14	5	8	14	11	
Sesión expositiva: tema 1	Sesión expositiva: tema 2	Sesión expositiva: tema 4	Sesión expositiva: tema 5	Sesión expositiva: tema 5	
19	10	9	19		
Sesión interactiva 2	Sesión interactiva 5	Sesión expositiva: tema 4	Sesión interactiva 14		
20	11	14	20		
Sesión expositiva: tema 1	Sesión expositiva: tema 3	Sesión interactiva 10	Sesión expositiva: tema 5		
21	17	15	21		
Sesión expositiva: tema 1	Sesión interactiva 6	Sesión expositiva: tema 4	Sesión expositiva: tema 5		
26	18	16			
Sesión interactiva 3	Sesión expositiva: tema 4	Sesión expositiva: tema 4			
27	19	21			
Sesión expositiva: tema 1	Sesión expositiva: tema 4	Sesión interactiva 11			
28	24	22			
Sesión expositiva: tema 1	Sesión interactiva 7	Sesión expositiva: tema 4			
	25	23			
	Sesión	Sesión			

	expositiva: tema 4	expositiva: tema 4			
	26 Sesión expositiva: tema 4	28 Sesión interactiva 12			
	31 Sesión interactiva 8	29 Sesión expositiva: tema 4			
		30 Sesión expositiva: tema 4			

9. Distribución da carga horaria das actividades

Actividades presenciais	Horas	Actividades non presenciais	Horas
Clases expositivas	30	Estudo	50
Clases interactivas	15	Preparación das sesións interactivas	20
Tutorías programadas	2	Lecturas	20
Exames	3	Preparación de exames	10
Total de horas de actividades presenciais	50	Total de horas de actividades non presenciais	100